
**A VÁRDAL-BIRTOK 15. SZÁZADI ÖSSZEÍRÁS AIRÓL.
NÉHÁNY MEGJEGYZÉS MEZŐ ANDRÁS „A VÁRDAL BIRTOKOK
JOB BÁGYNEVEI A XV. SZÁZAD KÖZEPÉN”
CÍMŰ MUNKÁJÁHOZ ÉS A „RÉGI MAGYAR CSALÁDNEVEK
SZÓTÁRA” EGYES ADATAIHOZ**

1. A kései ómagyar kor személyneveinek vizsgálatához a legutóbbi időkig mindössze néhány forrásközlés állt rendelkezésünkre. Ezen a helyzeten jelentősen javított a CsnSz. megjelenése, amely a családnévkutatás számára számos kiaknázható lehetőséggel új távlatokat nyitott. Mivel azonban ez a munka – jellegéből adódóan – válogatott névanyagot tartalmaz (pl. nincsenek benne az egyelemű nevek, a nem magyar névformák, nincs egyértelmű területi megjelölés stb.), a 15. század neveinek átfogó vizsgálatához továbbra sem nélkülözhetjük egy-egy vidék, uradalom különféle összeírásait (pl. TÖRÖK GÁBOR: Ötszáz éves híradás a szlavóniai magyarságról. Magyar Nyelv 1961: 236–42, 360–3; MEZŐ ANDRÁS: A Várdal-birtokok jobbágynevei a XV. század közepén. Kisvárda, 1970; LÉVAI BÉLA: Szentgyörgyi jobbágynevek az 1400-as évek közepén. Névtani Értesítő 1985, 10: 28–35. stb.). Az alábbiakban MEZŐ ANDRÁS idézett munkájához és a CsnSz. egyes adataihoz kívánok néhány, az adatközléshez kapcsolódó megjegyzést fűzni.

2. HAJDÚ MIHÁLY szerint a kiadvány „messze túlmutat egy vidéki helytörténeti munka keretein. Az egész magyar nyelvtudomány, elsősorban a magyar névtudomány sokat nyert ezeknek az összeírásoknak a feldolgozásából” (HAJDÚ 1971: 372), ezért nem éréktelen, ha több évtized távolából ismét elővesszük ezeket a fontos 15. századi névjegyzékeket. A Várdal-uradalom jobbágyneveit MEZŐ ANDRÁS a Zichy-okmánytár közléseit felhasználva vizsgálta. Megállapította, hogy az ott közölt három összeírás nevei (1. Z. 12: 218–22; 2. Z. 9: 396–405; 3. Z. 9: 407–11) sok hasonlóságot mutatnak egymással, tulajdonképpen közülük kettő egymást kiegészíti. Ez alapján két olyan jegyzéket különböztetett meg, melyek közel egy időben keletkeztek. Ezt a feltevést az ismétlődő nevek egymásra vonatkoztatásával támasztotta alá.

Az adójegyzékek neveiben MEZŐ számos torzult névformát fedezett fel, ezért megpróbálta a két összeírásban szereplő különböző alakú, de összetartozónak gondolt neveket meghatározni, és megadni a nevek korrigált alakját: „az összeírások különböző helyesírással készültek, és bőven akad bennük leírási vagy éppen olvasási hiba. Ha a korrekciót nem végeztük volna el, torz névformákkal kellene bánnunk, s ezek értelmezési zavarokhoz vezetnének, vagyis nem tudnánk hasznosítani a névanyagot, illetőleg téves eredményekhez jutnánk” (MEZŐ 1970: 13). A névvonatköztetés eredményeként számos nevet korrigált, így pl. megállapította, hogy a *Johannes Canary*-val szemben lévő *Joannes Bonyar* név második eleme másolási vagy átírási hiba eredménye, a helyes alak *Conyar* lehet, a név pedig *Kanyár* olvasatú (vö. *Tiszakanyár* hn. SzSzB. megyében).

Ennél a módszernél azonban mindenképpen megbízhatóbbnak tarthatjuk azt, ha a bizonytalan esetek eldöntéséhez felkutatjuk az eredeti oklevelet. Mivel a tévedés nem-

csak egy-két esetben fordult elő, a Zichy-okmánytár közleményeinek régi jelzetei alapján megkerestem az összeírások eredetijét a Magyar Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményében (MOL DL.). A fenti három oklevél a következő jelzetek alatt található: 1. Z. 12: 218–22 → DL. 80968; 2. Z. 9: 396–405. → DL. 81139; 3. Z. 9: 407–11. → DL. 81193. Ezzel lehetőség kínálkozott arra, hogy az eredeti oklevelek alapján külső (nem tartalmi) jegyek alapján kétségtelenül igazoljuk az **oklevelek egymáshoz való viszonyát**, pontosítsuk az oklevelek **keletkezési idejét**, s az elsődleges források alapján meghatározzuk és kijavítsuk a **névtorzulásokat**. Mindezt pedig azért tartjuk lényegesnek, mert a Zichy-okmánytár fent említett helyein található nevek bekerültek a CsnSz. szócikkeibe is, sok esetben – MEZŐ közlésével sem szembesítve – hibás alakban. (Ennek egyik jellemző példája a torzult *Emericus Maki* név [Z. 9: 403], amely így a *Makki* név első előfordulásának adata lett a CsnSz.-ban. A magyarázat szerint tehát a fenti nevet viselő, Szabolcs megyei Kálongán lakó jobbágy a Komárom megyei *Makk* helységéből vette volna a családnevét. A név olvasata azonban helyesen *aiaki*, így viszont az adat az *Ajaki* címszó alá kerül, annak második előfordulása lesz; ezzel a névadás alapjának magyarázata is érthetővé és helytállóvá válik [vö. *Ajak* hn. SzSzB. megyében].)

3. A továbbiakban nézzük meg egyenként az oklevelek külső és belső jellemzőit! A DL. 80968-as számú oklevél egyetlen, téglalap formájú, középen kettéhajtott lapból áll. Közepén korábbi fűzés nyomai láthatók: valamikor egy több lapból álló fűzet része volt. Az 1. oldal tartalmazza a keletkezés idejét (1449) és a dögei (SzSzB. megye) jobbágyok névsorát, a verzón (2. oldal) Litke (ma Fényeslitke – SzSzB. megye) adófizetői láthatók. A 3. oldalon találjuk az adók összesítését két évszámmal (1449, 1453), ezt követi egy ún. cselédkonvenció, a Várdai-uradalom szolgálatában álló pásztorok éves fizetségének kimutatása. A 4. oldalon egy meg nem nevezett Várdai-birtok adójegyzéke található néhány névvel. (E nevek minden bizonnyal a birtokközponthoz, Kisvárdához köthetők.)

Az első oldalon a következő sorokat olvassuk: „In anno domini millesimo *quadringentesimo quadragesimo nono* [1449] die secunda | sancti Emerici ducis dicatae sunt jobagiones nostri hoc modo” (az évszám rövidítése: mille^o cccc^o xl nono; keltezés: Az Úr 1449. évében Szt. Imre herceg [ünnepének] másnapján, azaz 1449. november 6-án.), melyből az első két oldal keletkezési idejére találunk egyértelmű utalást. A 3. és a 4. oldal szövege láthatóan más kéz írása, négy évvel később készült, mint a dögei és a litkei jegyzék, ahogy ezt a 3. oldal 1453-as évszáma egyértelműen mutatja. Eredetileg tehát az 1. és a 4. oldal lehetett a fűzet külső borítója, az első és az utolsó oldal.

A fűzet belső lapjait a második tárgyalt oklevél (DL. 81139) rejti, amely egy töredéssel kezdődik (ez a litkei jegyzék további része), majd az uradalom többi szabalcsi falvainak jobbágyneveivel folytatódik. Mindkét oklevél (DL. 80968 és DL. 81139) ugyanannak a két kéznek a nyomait őrzi. Az eredeti oklevelek fényképfelvételei a kezek ductusa alapján lehetővé teszik az oklevelek összetartozásának megerősítését. Mindez pedig igazolja MEZŐ ANDRÁSNAK azt a megállapítását, hogy a Zichy-okmánytárban különböző helyen (Z. 12: 218–22, Z. 9: 396–405) található két összeírás ugyanannak a jegyzéknek a részeit rejti. MEZŐ ezt anélkül állapította meg helyesen, hogy az eredeti okleveleket látta volna, következtetésére a nevek összevetése vezette rá (l. 1970: 9–10).

4. A fentiek ismeretében szükséges az összeírások keletkezési idejét is némiképp módosítanunk. A füzet első fele, azaz a Várdai-uradalom szabolcsi falvainak összeírása (DL. 80968. 1–2. o. és a DL. 81139. 1–7. o.) – mint láttuk – 1449-ben, a DL. 81139. 8. oldalától végig és a DL. 80968. 3–4. oldala 1453-ban keletkezett. Ezt a 2. oklevél 8. oldalán található, a második kéztől származó bejegyzésből tudjuk: „In Anno domini millesimo quadragesimo quinquagesimo tercio dica facta est in possessionibus nostris in bereg existentibus.” (‘Az Úr 1453. [m^o cccc^o l^{mo} tercio] évében Beregben fekvő birtokainkról készített összeírás.’) (Hibás Mezőnek és a Zichy-okmánytárnak az a megoldása, hogy a második összeírás [DL. 81139] 1453-as dátumát fogadják el az első keletkezési idejének, és ez alapján pontosítandó a CsnSz.-nak az 1453-as évszám alatti adatainak jelentős része is 1449-re.)

A szintén több lapból álló harmadik oklevelünk (DL. 81193) keletkezési idejének meghatározásához támpontul szolgál a füzet 6. oldalán található bejegyzés: „In anno domini millesimo quadragesimo quinquagesimo [1450] taxau Jobagiones nostros in fentgerg.” (‘Az Úr 1450. évében jobbágyaink Szentgyörgyön adóztak.’) Ez azonban ebben az esetben sem jelenti azt, hogy ezt kell az oklevél egésze keletkezési idejének tekintenünk, egyrészt mivel itt is két kezlet lehet elkülöníteni, és történetesen a 2. kéz a fenti bejegyzéssel jelenik meg, másrészt viszont – s ez nyomósabb érv – a két összeírás egymásra vonatkoztatásakor az özvegyek nevei arra utalnak, hogy a 6. oldalt megelőző rész (a szabolcsi falvak jegyzéke) mindenképpen 1449 előtt keletkezett. Ezt a következő példákkal tudjuk alátámasztani (a névpárok első tagja a most tárgyalt 3. oklevél neveit tartalmazza, a második pedig a fenti két oklevél [DL. 80968, 81139] első felének vonatkozó neveit; zárójelben a lakóhely található): *Blasius Logo – relicta Blasi Logo* (Pap), *Stephanus Francisci – Relicta Stephani* (Pap), *Benedictus Bedew – Bedene* (Veresmart), *Clemens buthi – relicta Clementis buti* (Kisvárd). A felsoroltaknál korlátozottabb érvényű, közvetett bizonyítékot jelentenek azok a nevek, ahol a párban álló nevekben eltérő férfinévvel találunk, pl. *relicta Pauli magni – Petrus Pauli magni* (Pap), *relicta Francisci Abagy – Blasius Abagy* (Döge), *relicta Mikahelis Solnok – Fabianus Solnoch* (Döge), *Relicta Johannis Ban – Martinus Ban* (Kálonga), *Relicta Blasii Gerkes – Petrus Gerkes* (Kálonga), *relicta Mathie Birone – Petrus Biro* (Rozsály). Ezeknél minden bizonnyal szülő–gyermek kapcsolatot kell feltételeznünk. Csupán egy olyan nevet találunk, ahol az özvegy neve a fentiek alapján látszólag hamarabb jelenik meg, mint a hasonló nevű férfi neve: *Relicta Johannis Busas – Johannes Buzaz* (Litke). Mivel csupán ez az egy ellenpélda van, itt is szülő–gyermek viszonyra kell gondolnunk, annyi különbséggel, hogy ebben az esetben névátörökítés történhetett. MEZŐ is hasonló eredményre jutott a két összeírás keletkezési sorrendjét illetően (1970: 23–4), kiemelve, hogy „a két névlista keletkezése között [...] nem kell [...] túl nagy időközt föltennünk. Az ismétlődő nevek nagy száma azt bizonyítja, hogy ez az átrendeződés egy–három év alatt megtörtént” (i. h.). A 3. oklevél helyes keletkezése tehát 1449 e. és (a 6. oldaltól) 1450. (A Zichy-okmánytár és a CsnSz. 1453-as keletkezései e szerint javítandók, hasonlóan a MOL oklevéljegyzékének adataihoz, ahol 1454. szerepel tévesen.)

5. A Zichy-okmánytár hibás átírásai miatt gyakran megesik, hogy egy személy két különböző alakú néven jelenik meg a kiadásban. Ezzel aztán az a sajátos helyzet áll elő, hogy a CsnSz.-ban ugyanaz a személy két különböző szócikkben is megtalálható. Leg-

jellemzőbb példa erre a Várdában lakó **Kató Jakab** esete, akinek nevét az okmánytár készítője tévesen *Bacho*-nak írta át, noha az oklevélben biztosan *katho* áll. A CsnSz.-ban a 2. összeírás (DL. 81139) *Jacobus Cato*-ja negyedik előfordulással a *Kató* címszó alatt, a fenti *Jacobus Bacho* pedig a *Bacsó* alatt található, pedig kétségtelenül ugyanarról a személyről és névről van szó.

MEZŐ a két nevet helyesen ugyanahhoz a személyhez kapcsolja, a név magyarázata azonban hibásan adja meg, a *Cato*-t tartva elírásnak. A kisvárdai *Bacho* név *Bakó*-nak értelmezve szerinte „bizonyára nem személynévből való, hanem a birtokközpont ítéletvégrehajtóját jelölte. Ez annál valószínűbb, mert ... az egyébként 'hóhér, bakó' jelentésű *carnifex* anyagunkban 'mészáros'-t jelentett" (1970: 31). Ezt a megállapítást HAJDÚ vitatja, mert szerinte a *Bacho* névalak *Bakó* olvasatánál helyesebb, ha az adatban a 'juhász', esetleg 'kalapács' vagy 'tarisznya' jelentésű *Bacsó* nevet keressük (HAJDÚ 1971: 371). Mint láttuk, KÁZMÉR is a *Bacsó* olvasatot fogadta el a CsnSz.-ban. A fentiek ismeretében azonban az olvasatokhoz kapcsolódó magyarázatok értelmüket veszítik, mivel maga a kiindulópont, az adat hibás átíráson alapul.

Az alábbiakban azokat a torzult neveket soroljuk fel, amelyekben értelemzavaró elírások történtek, a jelentéktelenebb betűtévesztések (pl. kisbetű–nagybetű, *i–y* felcserélése, henye *h* elmaradása stb.) eseteinek közlésétől eltekintünk. Szögletes zárójelben jelöljük a CsnSz. szócikkeiben is megtalálható neveket az előfordulás sorszámával együtt.

Z. 12: 218–22 (javítva a DL. 80968. alapján): Paulus *Bagton* olvasata kérdéses (*Ba...j*), Gregorius *Ladomachii* (*f: ladornachj?*), Dominicus (*f: Damianus*) Gure, Stephanus (*f: Gregorius*) Kecye, Dominicus *Machj* (*f: Aiachj*).

Z. 9: 396–405. (→ DL. 81139): Dominicus *Ince* [CsnSz. *Ince* 1.] (*f: Luce*), Fabianus *Alyani* (*f: alyani*), Clemens *Priaus* (*f: patus* 'parvus'), Michael *Priaus* (*f: parus* 'parvus'), Tomas *Santo* (*f: fanta*), Nicolaus Pauli *magistri* (*f: magni*), Gregorius *Halog* (*f: balog*), Egidius *Priaus* (*f: parus*), Paulus *Kon* (*f: Kvn*), relicta Clementis *Kuti* [CsnSz. *Kuti* 3.] (*f: buti*), Gallus *Sorian* (*f: forian*), Gregorius *Banus* (*f: parus*), Franciscus *Bornar* (*f: bonnar*), Nicolaus *Habrical* (*f: halinal*), Stanislaus *Kolma* (*f: Kofma*), Emericus *Berki* [CsnSz. *Berki* 1.] (*f: benki*), Emericus *Maki* (*f: aiaki*), Michael *Porus* (*f: patuus*), Tomas *Manus* (*f: aranas*), relicta Michaelis *Sewlt* (*f: fewke*), Gregorius (*f: Georgius*) Mathe.

Z. 9: 407–11. (→ DL. 81193): Caŷdan *litteratus* (*f: kos*), Anthonius *Sebes* [CsnSz. *Sebes* 3.] (*f: fekete*), Johannes *Bonyar* (*f: konyar*), Franciscus *Beche* (*f: keche* 'Gecse'), Stephanus *Solmy* (*f: solum* 'Sólyom'), Gregorius *aurifex* (*f: mjfe*)¹, Zakarias (*f: Matias*) Danyg, Nicolaus *Kona* (*f: Kanja*), Jacobus *Bacho* (*f: katho*), Stephanus *Feles* (*f: folos*), Johannes *Sewt* (*f: fewc*), Clemens *Kuthy* [CsnSz. *Kuti* 4.] (*f: buthi*), Martinus *Cowal* (*f: cewncel*), Petrus *Kuthi* (*f: buthi*)², Simon *Kuty* (*f: butj*)³, Gallus *Svryan* (*f: foryan*), Poliano (*f: pokane*), Franciscus *Bernar* (*f: bonnar*), Albertus *Ench* (*f: cuch*) [CsnSz. *Encsi* 1., hibás dátummal: 1483], Emericus *Baya* [CsnSz. *Baja* 1. és egyetlen adat!] (*f:*

¹ A másik összeírásban: *Gregorius Miŷche*.

² Vö. DL. 81139. *Petrus Buti*.

³ Vö. DL. 81139. *Simon Buti*.

*Baxa*⁴, relicta *Johannis Bay* (*f: ban*), *Albertus Kasuth* (*f: konch*), *Stephanus Mike* (*f: miko*), *Lucas Balo* [CsnSz. *Baló* 1.] (*f: kalo*), relicta *Andre (!) Aranyos* (*f: aran̄yas*), *Petrus Balo* (*f: kalo*), *Vincencius Bay* (*f: ban*), *Albertus Bay* [CsnSz. *Baji* 4.] (*f: ban*), MEZŐnél: *Andreas Torchos* (*f: Torchoc*)⁵, *Suska* (*f: cufka*), *Clemens Danith* (*f: dauig ~ danig*)⁶, *Gregorius Sandor* (*f: fomotor?*), *Johannes Tolnay* [CsnSz. *Tolnai* 2.] (*f: toluay*), *Dominicus Balty* [CsnSz. *Baltai* 1.] (*f: boltj*), *Nicolaus Kek* [CsnSz. *Kék* 1.] (*f: kele*).

Hivatkozott irodalom

- HAJDÚ MIHÁLY 1971. MEZŐ ANDRÁS: 1. *A Várdai-birtokok jobbágynevei a XVI. század közepén* (A kisvárdai Vármúzeum kiadványai 3. sz. Kisvárdai 1970); 2. *Nagykálló személynevei a XVI. és a XVIII. században* (A nagykállói járás múltja és jelene. Nagykálló, 1970. 73–123.) (Ism.). *Magyar Nyelvőr* 370–2.
- Z. = *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő*. 1–12. Szerk. NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHELYI DEZSŐ – KAMMERER ERNŐ – LUKCSICS PÁL. Pest, Budapest. 1871–1931.

N. FODOR JÁNOS

JÁNOS N. FODOR, **On 15th century registers of the Várdais' estates. Comments on the study "Serf-names in the Várdais' estates in the mid-15th century" by ANDRÁS MEZŐ and on some data of the „Dictionary of Old Hungarian Family Names”**

Despite the publication of the “Dictionary of Old Hungarian Family Names. 14th–17th centuries”, which presents the results of a nationwide survey, comprehensive analysis of 15th century personal names requires the interpretation of various regional registers of taxpayers. It is vitally important for researchers to be able to use the data found in these registers adequately and not to be misled by them, so the correction of distorted name forms in 15th century registers published in the collection of documents of the Zichy family is by all means desirable. By collating the printed versions with the original charters the present author has proved that certain name forms quoted in the “Dictionary of Old Hungarian Family Names” on the basis of the Zichy collection reflect misreading. As a result, the existence of the family name *Baja* in the Middle Hungarian period is rather doubtful since the correct transcription of the only quoted data is *Baxa* instead of *Baya*, hence being an early appearance of the family name *Baksa*. Apart from identifying distorted name forms the author has managed to give the date of origin for each register under discussion and the relationship of the three investigated registers is also clarified.

⁴ Vö. DL. 81139. *Emericus Baxa*.

⁵ MEZŐ *Torkos*-nak értelmezi (1970: 18), vö. azonban Z. 9: 416 (*Torchoc*).

⁶ Vö. DL 81139. *Clemens Danig*.